

Z DĚJIN POSTRANNÍHO PRÁVA KLÁŠTERA PANNY MARIE SNĚŽNÉ NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

VLADIMÍR WAAGE

Téma pražská postranní práva nepatří k nejdůležitějším problémům české historiografie, ale přesto je to téma zajímavé a přínosné pro dějiny našeho hlavního města. Jako součást pozemkového majetku klášterů má postranní právo své místo především v dějinách jednotlivých pražských klášterů /1/. Pozemkový majetek jednotlivých klášterů se lišil svým rozsahem. Klášter mnohdy kromě postranního práva vlastnil pozemky i mimo město; z velikosti majetku pak lze usuzovat na vliv kláštera, a tím de facto i na vliv katolické církve na život a politiku pražských měst.

Postranní právo je možno definovat jako patrimonium s vlastní samosprávou a soudnictvím, patrimonium správně nezávislé na okolním městě, v jehož oblasti vzniklo. Tato definice jasně odlišuje postranní právo od nejrůznějších záduší kostelů a jiných církevních institucí bez vlastní samosprávy a soudnictví, které poskytovaly majitelům pouze peněžní příjmy z těchto realit. Dobové pojetí postranního práva dokládá například memoriál strahovského opata Vincense Makaria z 23. září 1669 /2/. Přední představitel duchovní vrchnosti, která měla jedno z největších postranních práv v Praze, chápal tuto jurisdikci jako vrchnostenskou moc nadanou i výkonem soudní pravomoci. Makarius klade důraz na moc vrchnostenskou nad obyvateli postranního práva, kterou tato moc vykonává sama či prostřednictvím svých zástupců.

Do postranních práv nelze zahrnout některé územní celky, které neměly vlastní samosprávu a soudnictví a patřily některým světským, především zeměpanským, vrchnostem (exteritorium pod jurisdikcí panovníka, české komory, zámeckého hejtmanství a jurisdikce nad fortifikacemi) /3/.

Pražská postranní práva se vyvíjela již v předhusitské době. M. Svobodová-Ladová rozděluje jejich vývoj do pěti obdo-

bí, která jsou vymezena důležitými politickými a hospodářskými změnami. V době předhusitské na území pražských měst vzniklo podle jejího tvrzení 23 postranních práv /4/.

Následující stať je příspěvkem k objasnění vzniku městského pozemkového majetku kláštera Panny Marie Sněžné, popisuje jeho vývoj v době předhusitské a husitské a jeho znovukonstituování v době předbělohorské.

x x x

Právním základem existence kláštera Panny Marie Sněžné je zakládací listina Karla IV. vydaná v Norimberku 19. listopadu 1347 /5/, tedy rok před založením Nového Města pražského. V zakládací listině byl přesně vymezen rozsah území, které zakladatel kláštera věnovat řádu karmelitánů, a na němž si řádoví bratři mohli vystavět obydlí a chrám /6/. Území klášteru vykázané se nalézalo před zdmi a příkopy města pražského na-proti bráně, která vedla z nového trhu Nového Města k zahradě a židovskému hřbitovu. Založení kláštera předcházelo papežské povolení vydané v Avignonu 29. března 1346 /7/. V. Lorenc ve své obsáhlé práci o urbanistickém vývoji Nového Města pražského soudí, že poměrně dlouhou dobu sedmnácti měsíců, která uplynula od vydání papežského souhlasu do vymezení areálu kláštera, způsobilo nepochybně vyčkávání, až bude vytýčen projekt Nového Města v terénu /8/.

Karel IV. vymezil karmelitánům svou zakládací listinou značně velké území o rozloze kolem pěti hektarů. Pozemek měl půdorys trojúhelníka, jehož přepona směřovala od severu k jihu a jehož oba ostré vrcholy byly otupeny.

Místo bylo vymezeno na živé křižovatce nově zakládaného města. Na severozápadě navazovalo na hradební příkop Starého Města a na západě bylo odděleno cestou od staré židovské zahrady. Na jihovýchodní straně bylo ohraničeno dnešní Vodičkovou ulicí a na severovýchodě hraničilo s Koňským trhem. V těžišti severní poloviny trojúhelníka byl založen klášter s kostelem.

Žebravý řád karmelitánů neměl mít vlastní majetek a měl

být odkázán jen na almužny věřících. V zakládací listině je proto pouze vymezeno území, na kterém měl být vybudován klášter, ale nehovoří se o jakémkoli majetku. Nabízí se otázka, z čeho řeholníci mohli být živi, a z jakých příjmů mohli budovat tak rozsáhlý klášter a jeden z největších kostelů v Praze. Příjmy z almužen rozhodně nemohly pokrýt tak velké výdaje, i když částky věnované karmelitánům ve formě almužen mohly být značné. Klášter si však postupně získával pravidelné příjmy. Řeholníci začali parcelovat pozemek, který byl klášteru při založení vytyčen. Na parcelách pronajímali městiště emfyteutům, kteří si zde budovali domy a odváděli za ně klášteru roční plat. V dnešní době se již nedá zjistit celkový počet emfyteuticky vysazených městišť, protože nemáme k dispozici v úplnosti městské knihy z předhusitského období. Máme jen řadu údajů, které shromáždil V.V. Tomek ve svém díle Základy starého místopisu pražského. Nejstarší údaje pocházejí z 80. a počátku 90. let čtrnáctého století, nejmladší údaje jsou z roku 1418. Jedná se celkem o patnáct domů v bývalé Široké ulici (dnešní Jungmannova) a o jeden dům na bývalém Koňském trhu, o nichž máme jistotu, že byly klášteru poplatny /9/. Vedle údajů Tomkova místopisu máme zprávy o domech v listině Václava IV. z roku 1418 /10/. Nabízí se srovnání údajů z této listiny s Tomkovým místopisem a plánem okolí kláštera P. Marie Sněžné z roku 1815 (Jüttnerův plán Prahy) /11/.

Ve Václavově listině se hovoří celkem o čtyřech místech, na kterých se klášteru povoluje vysazení městišť pro domy, z nichž má mít klášter určitý stanovený plat. Jsou to tato místa: první nad příkopem Starého Města pražského, druhé na zahradě kláštera, třetí na Koňském trhu a poslední na vlastním městišti kláštera /12/.

V prvním případě povoluje panovník klášteru 15 městišť pro stejný počet domů. Je zde velmi nepřesně určen rozměr městišť "v šířce a délce jistých loktů", z čehož se nedá určit velikost městišť. Domy mají být vybudovány na pozemku klášterního hřbitova nad příkopem Starého Města pražského a zadní stra-

nou mají být obráceny ke klášternímu hřbitovu. Pozemky mají být prodávány za 5 kop grošů a klášter z nich má vybírat roční a věčný plat 30 grošů. Domy ležely v místech dnešních popisných čísel 761 - 774 v Ovocné ulici (dnešní třída 28. října). Dá se tak usuzovat podle toho, že Ovocnou ulicí procházel příkop Starého Města; domy, které stály nad městským příkopem pak zadní stěnou či dvorem skutečně směřovaly ke klášternímu hřbitovu, který se rozkládal na dnešním Jungmannově náměstí. V době vzniku Jüttnerova plánu stálo v Ovocné ulici celkem 11 domů. Václavova listina uvádí však 15. Je jisté, že se zástavba za tak dlouhou dobu podstatně změnila. Rozdělíme-li však čtyři městiště v Ovocné ulici na polovinu, a to u čísel 761, 763, 767 a 770, která jsou na Jüttnerově plánu širší než ostatní domy, dostaneme počet městišť uváděných v listině - 15 - a všechny městiště budou přibližně stejně velká. To souhlasí i s Tomkovým místopisem, ve kterém jsou u těchto čísel uváděni souběžně dva majitelé.

U domů, které přicházejí v úvahu, není jasné, zda byly klášteru poplatny či nikoliv. Kdyby poplatny nebyly, vyplývalo by z toho pravděpodobně, že listina Václava IV. z roku 1418 tato městiště jen povolovala, ale jejich vysazení nebylo uskutečněno.

Listina dále povoluje klášteru vysazení osmi domů na Koňském trhu /13/. Domy se mají stejným způsobem obracet svou zadní stranou ke klášternímu hřbitovu. Mají se prodávat za tři kopy a z každého domu se má odvádět roční plat 13 pražských grošů. Kam tyto domy lokalizovat? V Tomkově místopise, v místech, kde je uváděn Koňský trh, je lokalizován jen jeden dům, který byl klášteru P. Marie Sněžné poplatný již před rokem 1418 - je to dům č. 781 /14/. Tento dům se svou zadní stranou neobrací ke klášternímu hřbitovu, ale do klášterní zahrady. Do hřbitova se však zadní stranou obracejí domy č. 772, 773, 774 a 775 (podle Jüttnerova plánu). Poslední z těchto domů - č. 775 - se dotýká již hřbitovní brány. Tyto čtyři domy mají značně široký půdorys, který by bylo opět možno rozdělit na

polovinu a umístit tak do vymezené lokality osm domů, zmíněných Václavovou listinou. Tomek ale u těchto domů neuvádí souběžně dva majitele, jako u domů v Ovocné ulici; proto nelze bezpečně soudit, že v předhusitské době zde stálo skutečně osm domů. Tomkem, udané číslo popisné 781 se však nachází v jiném místě (v blízkosti Vodičkovy ulice), než uvádí Václavova listina. Proto lze usuzovat, že se Tomek v lokalizaci domu dopustil omylu. Listina ustanovením "jistých loktů pro osm domů umístěných (sitis) na Koňském trhu" zřejmě potvrzuje daný stav. Z toho vyplývá, že klášteru byly poplatny domy číslo popisné 772 - 775 a patřil k nim i dům, jehož majitele Tomek uvádí mylně u čísla 781. Lokalizaci těchto domů vzhledem k tomu, že neexistují novoměstské knihy z předhusitské doby, se již nepodaří určit.

Další pozemek, kde mohl klášter vysadit městiště, je v místech klášterní zahrady. Václav ve své listině v tomto případě potvrzuje městiště pro třináct domů, které se obracejí zadní stranou do klášterní zahrady. Z jednoho městiště se má odvádět roční plat 13 grošů a při koupi pozemku se má zaplatit 5 kop /15/. Tyto domy se podařilo přesně lokalizovat. Tomkův místopis ukazuje, že klášter měl řadu poplatných domů v Široké ulici (dnešní Jungmannova). Bylo to 6 domů, které byly klášteru poplatny již před rokem 1418. 5. ledna 1418, před vydáním Václavovy listiny, uzavírá klášter emfiteutickou smlouvu se třinácti sousedy, kterým pronajímá za plat městiště /16/. Z toho se dá usuzovat, že listina alespoň v případě Široké ulice potvrzovala de iure daný stav. Jedná se o domy čísla popisného 740 - 750 a 752. Domy číslo 751 a 739 na téže straně ulice klášteru poplatny nebyly.

Václav IV. ve své listině dále klášteru privilegiem připouje plat ze dvou domů, stojících vzadu za chórem na pozemku kláštera /17/. Tyto dva domy lze velmi špatně lokalizovat. Pravděpodobně stály někde v místech dnešního barokního konventu. Rovněž o platech nelze říci něco přesného.

Je tedy možno shrnout, že listina z roku 1418 přesně vymezila domy poplatné klášteru. Tyto domy tvoří - jak vyplývá

z jejich lokalizace - poměrně souvislou skupinu, která se táhne tehdejší Šírokou ulicí na straně klášterní zahrady, pokračuje pak skupinou domů v Ovocné ulici na straně klášterního hřbitova a je uzavřena několika domy na konci Koňského trhu. Tyto domy sledují též stranu hřbitova a končí u samé hřbitovní branky. V celé velké skupině městišť je celkem 36 domů. Zbývající dva domy, které stály na městišti či pozemku kláštera, se z této skupiny vymkly. Celkový počet domů poplatných klášteru byl 38 (jak též konstatuje M.Svobodová-Ladová, aniž by však přesně určovala jejich polohu a uvedla pramen, z něhož čerpala /18/.

Celkové platy, na něž listina také pamatovala, dosáhly podle mého výpočtu celkové sumy 15 kop a 4 pražské groše (za předpokladu, že zmíněné platy se u každé skupiny domů vztahovaly na jedno smetiště). Celkový příjem z platů byl ještě o něco vyšší, protože nevíme, jaká částka byla odváděna za ony dva domy "a tergo chori".

Pro vývoj majetkových poměrů kláštera P. Marie Sněžné je tedy významným mezníkem rok 1418. V dubnu, předposlední den tohoto měsíce, byla vydána Václavova listina. Necelé čtyři měsíce předtím, 5. ledna, uzavřel klášter jménem převora Pavla a konventu hromadnou emfiteutickou smlouvu. Proto je možno problematiku sledovat ve dvou obdobích: poplatnost domů před rokem 1418 a po roce 1418.

O poplatnosti před rokem 1418 víme celkem u 7 domů. Šest jich stálo v Šíroce ulici a jeden na Koňském trhu.

Jistý Ješek kovář postoupil svůj dům čp. 744 klášteru P. Marie Sněžné již v roce 1386 /19/. O rok později, v roce 1387, postoupil klášter P. Marie Sněžné dům čp. 747b na doživotí Anně panně a Mikuláši medikovi /20/. Nevíme, v jakém příbuzenském vztahu tito lidé byli a zda bydleli v jednom domě pohromadě či každý zvlášť. V obou případech není uváděn roční plat z domu.

V roce 1385 prodal klášter dům čp. 750, v němž byl pivovar, manželům Petru a Alžbětě Opeczovým na doživotí za 40 kop. Petr Opecz se zavázal, že pro potřebu kláštera bude vařit pivo,

z něhož přebytek bude moci prodávat pro svůj užitek. Za takto získanou sumu mohl klášter postavit kůr kostela /21/. V roce 1411 spadl dům zpět na klášter /22/. Po husitských válkách - v roce 1432 - bydlel v tomto domě městský písař řečený Dobrý pán.

V roce 1391 jistý Myram koupil dům čp. 748b, a to pod platem 1 kopy pražských grošů /23/. Zde je již první zmínka o ročním platu z domu. Další dům, který byl klášteru poplatný též v roce 1391, byl dům čp. 749b. Zde bydlel Antonín stolař a odváděl klášteru plat 2 kopy 15 grošů. Roku 1401 v tomto domě bydlel Martin Zahrádka stolař (z Tomkova místopisu není jasné, jakou sumu v tomto roce klášteru odváděl) a v roce 1418 Mathias sartor (Matěj krejčí) /24/.

Další dům poplatný klášteru se nacházel v Široké ulici a stál na místě čp. 752. Toto městiště pronajal převor Hartmann a konvent kláštera P. Marie Sněžné jistému Vavřinci a jeho manželce Kateřině roku 1395 a v r. 1419 pak koupil dům od kláštera Hanuš Wuneberg /25/.

Poslední dům, o kterém máme jistotu, že byl klášteru poplatný ještě před rokem 1418, je dům na Koňském trhu, a to číslo 781. O poplatnosti klášteru však lze usuzovat pouze z údaje o koupi tohoto domu od kláštera jistým Niklasem Frankumbergem r. 1411 /26/. Zda tento dům byl klášteru poplatný v dalších letech, nelze na základě Tomkova místopisu usuzovat.

Co se týká výše platů z domů z doby před rokem 1418, máme k dispozici pouze tři údaje: u domu čp. 748b 1 kopy, u domu čp. 749b 2 kopy a 15 grošů a u domu čp. 749a 2 kopy (všechny údaje se vztahují k roku 1391). U zbylých domů se dá předpokládat poplatnost, ale nevíme nic o velikosti platu.

Vývoj poplatnosti domů kláštera P. Marie Sněžné od roku 1418 byl významně ovlivněn již zmíněnou hromadou emfyteutickou smlouvou uzavřenou 5. ledna téhož roku. Smlouva byla uzavřena s 13 osobami, které jsou ve smluvní listině jmenovány a je uvedeno jejich řemeslo. Ve smlouvě jsou označeni jako sousedé - vicini (jejich jména jsou uvedena v příloze v tabulce areálních

platů i s číslem a rozlohou jejich domů). Každý soused dostal pozemek o 30 loktech délky /27/; šíře místa byla již různá (viz zmíněná tabulka). Každý soused, který zde městiště obdržel, měl za povinnost platit ročně dva groše z každého loktu na šířku /28/. Znásobíme-li u každého jména počet loktů šířky dvěma, zjistíme celkový plat za rok. Průměrně se tedy tento roční plat pohyboval kolem 22 - 25 grošů. Výjimečný je dům čp. 747b v široké ulici, který má dvojnásobnou rozlohu a soused Petr barvíř platí proto dvojnásobný plat, a dům čp. 746, kde je místo rozlohy uveden plat 23 1/2 kopy /29/. Poslední údaj se vymyká všem ostatním údajům - není vyloučeno, že šlo o písařskou chybu. Prostý součet uvedených plateb (s korekcí v případě posledního domu) zhruba naznačuje velikost příjmu kláštera z domů v jeho majetku na území města.

V privilegii Václavově z dubna 1418 je také velmi důležité ustanovení o vybírání platů z městišť či domů. Praví se zde, že z určitých domů a jejich obyvatel nyní i v budoucnu se má vybírat plat podle účtů, respektive odvádět ve dvou polovinách (o svátcích sv. Havla a sv. Jiří), a to podle obsahu městských knih Nového Města pražského a listin, mezi oběma stranami uzavřených /30/. Zde se myslí emfiteutická smlouva mezi klášteřem a emfiteutem. Zároveň se tím stanoví, že veškeré držby se mají zapisovat do městských knih Nového Města. Požadavek vybírání platů podle obsahu městských knih Nového Města nasvědčuje tomu, že v době předhusitské u kláštera P. Marie Sněžné postranní právo (které předpokládá též vlastní samosprávu a soudnictví) nebylo. Klášteru bylo pouze několik nemovitostí poplatno. Tyto nemovitosti klášter získal během 70. a 80. let 14. století a těsně před začátkem husitské revoluce. Na základě údajů Tomkova místopisu je vidět, že některé nemovitosti nebyly klášteru z počátku své existence poplatny vůbec. Než se dostaly do majetku kláštera, je u nich připomínána řada majitelů. Snad klášter tyto domy získal jako zádušní dar testamenty držitelů těchto majetků. Jedná se celkem o osm domů, o kterých víme, že klášteru byly poplatny později. U ostatních domů začíná jejich

existence - resp. máme první připomínky jejich majitelů - současně s poplatností kláštera /31/.

Pozoruhodná je i chronologie zápisů bezpečně známých poplatných domů k datu Václavovy listiny z dubna 1418. Všechny zápisy mají datum z doby před vydáním listiny. Po datu vydání listiny se již delší nově poplatný dům nepřipomíná. To znamená, že listina v tomto případě kodifikovala a uznala de iure daný stav a potvrdila klášteru právo na platy z těchto domů. Značná nejistota je u těch domů, u kterých nemáme údaje o poplatnosti, ale jsou v těch místech, kam se podařilo lokalizovat domy určené listinou; nelze ani s určitostí říci, zda v tomto případě listina stávající stav kodifikuje či vyjadřuje zbožné přání karmelitského kláštera u P. Marie Sněžné.

M. Svobodová-Ladová ve své práci o pražských postranních právech zařazuje pozemkový majetek kláštera u P. Marie Sněžné mezi postranní práva. Jak již bylo řečeno, byly pro vznik práva postranního důležité některé podmínky. Jedna z nich byla, že klášter musel vlastnit území s osedlými; druhá, že toto území muselo být nadáno určitou soudní pravomocí nad osedlými. V případě kláštera P. Marie Sněžné není ani v zakládací listině Karla IV., ani v listině Václavově zmínka o nějakém výkonu soudní pravomoci. Naopak v listině z dubna 1418 se hovoří o tom, že platy mají být vybírány na svátky sv. Havla a sv. Jiří, a že se vybírání má řídit podle městských knih novoměstských. Proto také byly v městských knihách vedeny zápisy o držbě domů, klášteru poplatných. Lze tedy shrnout, že v době předhusitské v tomto případě nešlo o postranní právo, ale jen o areální platy podobně jako v případě osady německých rytířů u sv. Benedikta. Tam však situace byla trochu jiná. Němečtí rytíři se sami vzdali jurisdikce nad poplatnými domy pro udržení dobrých sousedských vztahů se Starým Městem. U Panny Marie Sněžné nebyla dána jurisdikční pravomoc vůbec. Postranní právo se u tohoto kláštera, jak bude řečeno dále, vyvinulo až koncem 16. století, a to na základě tradice a povědomí o pozemkovém majetku, který patřil ke klášteru pouze na základě poplatnosti před

husitskou revolucí a na základě velkého privilegia Rudolfa II. z roku 1606. Nemáme žádné zprávy ani povědomí o úřednících, kteří by se ve 14. a 15. století o pozemkový majetek kláštera starali. Nemáme rovněž žádné úřední knihy ani písemnosti, které by se svým obsahem majetku kláštera dotýkaly. Máme jen dvě uvedené listiny a řadu mezerovitých a neúplných údajů v Tomkově místopisu, který se opíral o dnes již zaniklé městské knihy novoměstské. Proto zůstane rozsah pozemkového majetku tohoto významného pražského kláštera ve starším období jeho dějin zahalen do určité míry tajemstvím.

Z nadace Václava IV. se karmelitáni v klášteře dlouho netěšili. Za deset měsíců po vydání listiny - 25. února 1419 - bylo povoleno konání kališnických bohoslužeb v pražských kostelích a mezi ně patřil i kostel P. Marie Sněžné. Chrám se stal brzy centrem husitského radikálního křídla vedeného Janem Želivským a karmelitánům nezbylo než z kláštera odejít. Klášter byl pobořen a majetku se ujala novoměstská obec, která začala vybírat platy z nemovitostí, dříve poplatných klášteru. Husitští kněží, kteří vykonávali bohoslužby v kostele P. Marie Sněžné, bydleli v Široké ulici v domě čp. 751, který je prvně připomínán r. 1419. V Tomkově místopisu se kněží připomínají v tomto domě ještě k roku 1432 a 1433 /32/.

V domě čp. 750 (též v Široké ulici) bydlel v roce 1432 městský písař Jan, řečený Dobrý pán. V domě byl již od roku 1385 pivovar, který se zachoval i v dobách husitských. Písaři Janovi byl darován i kus dvora a část klášterního stavení až k refektáři /33/.

Obec novoměstská rezprodávala bývalé klášterní domy, ale i části samotného kláštera, jak je patrné z případu písaře Jana a také z případu Klimenta měšečníka, kterému obec dala z klášterního objektu část refektáře a část městiště mezi refektářem a kůrem kostela. Tomek však neuvádí, kdy se tento prodej uskutečnil /34/.

Z let po husitských válkách není dochována zmínka o poplatnosti klášteru P. Marie Sněžné; měšťanům se dále rozprodáva-

ly i vlastní klášterní budovy. Půdorys hřbitova se v těchto letech neměnil. V době husitské revoluce uzavíralo severní stranu hřbitova 17 domků. Tedy o dva domy více, než lze předpokládat v těchto místech v dobách předhusitských.

Ze Starých letopisů českých se dozvídáme, že na tomto hřbitově sedaly některé obchodnice. "Item některé kramářky sedaly se svými krámskými věcmi na krchově u Matky Boží také od starodávna, jakož jest to dobře svědomo mnohým dobrým lidem světským i duchovním" /35/.

V místech bloku stojícího dnes uprostřed Jungmannova náměstí, kde se v roce 1570 posléze vytvořilo postranní právo kláštera, vznikla v roce 1432 dřevěná bouda, v níž pracovali mistři koželužského řemesla. Toto stavení bylo postaveno se souhlasem purkmistra a konšelů Nového Města. Mistři koželužští si je postavili na vlastní náklad na místě, kde dříve stávaly dílny měšečníků. Novoměstská rada jim dala dvouletý odklad od placení poplatků. Po těchto dvou letech platili koželuzi novoměstské obci o každých suchých dnech jeden a půl groše z každé osoby /36/. Z této doby máme však nedostatečný počet pramenů, které by osvětlily tehdejší osudy kláštera. Lze usuzovat, že v době husitské revoluce nikdo klášterní budovy neopravoval; nebyly ani prostředky, ani chuť. Budovy kláštera pustly a chátraly. Přesto se v roce 1435 vrátilo několik řeholníků do svého bývalého kláštera. Od tohoto roku až do roku 1525 prakticky žádnou zprávu o vývoji a rozsahu pozemkového majetku kláštera. Nicméně na základě dostupných údajů je možno toto období charakterizovat jako období restituce kláštera. Jeho obnovování neprobíhalo v klidné atmosféře. Bylo přerušeno především lidovými bouřemi v roce 1483, které vypukly v Praze a byly zaměřeny proti církevnímu bohatství. Karmelitáni se vraceli znovu do Prahy až po roce 1496. Klášter všemožně usiloval o získání svého bývalého majetku a o příjmy z něho plynoucí. Obec Nového Města však nechtěla majetek kláštera ze svých rukou pustit, především z hospodářských důvodů. Hrály zde určitou úlohu též otázky prestižní a náboženské: katoličtí řeholníci mohli jen

těžko získat podporu a přízeň kališnických měšťanů.

Kláštevní konvent se roku 1525 soudil o jeden dům, jehož polohu se nepodařilo zjistit. Pravděpodobně stál někde v sousedství kláštera. Na tento spor upozornil již Z. Winter ve své práci "Život církevní" /37/ s odvoláním na městskou knihu v pražském městském archivu. Konvent v zastoupení kněze Jakuba jako převora kláštera P. Marie Sněžné se tehdy přel s Kateřinou Janou, která zdědila tento dům po svém bratru. Kněz Jakub si na dům činil nárok neprávem; městská rada dala za právo Kateřině a potvrdila ji v držení domu /38/. Je to jeden z dokladů, jak se novoměstská městská rada postavila na stranu svých spoluměšťanů.

Roku 1531 byla vedena další pře. Novoměstská rada si stěžovala administrátoru pražského arcibiskupství Janu Žákovi, že převor Ondřej v klášteře, resp. na jeho území, má různé nepořádky a různé šenky. Dále si Novoměstští stěžovali, že převor nedbá o kostelní klenoty. Tento bod stížnosti radní podpírali svědectvím kostelníků. Městská rada pak administrátora požádala o napomenutí převora a zjednání pořádku /39/.

Nepříznivé okolnosti (vyplenění chrámu chudinou v roce 1521, živelná katastrofa v roce 1542, která zničila krovy kostela) donutily karmelitány k novému odchodu z Prahy, a to v roce 1543. Snad neodešel celý konvent, ale nevíme, kolik řeholníků v klášteře do konce 16. století vlastně přebývalo. Zůstaly zde však pozemky kláštera. Proto arcibiskup jmenuje správce klášterního majetku. V této době není ještě možné hovořit o postranním právu kláštera, ale toto právo se již počíná zvolna formovat. V době arcibiskupské správy bylo klášterní území pronajímáno nejrozličnějším zájemcům za určitý plat. Uchazeči o městiště a parcely na klášterním majetku se obraceli se žádostí o pronájem na arcibiskupskou kancelář. Z těchto let se dochovaly tři zprávy o pozemkovém majetku kláštera.

Někdy v roce 1565 prosí jistý Martin Skutečný (pravděpodobně Skutecký) pražského arcibiskupa o povolení, aby si mohl na pozemku kláštera postavit příbytek a mohl s ním volně naklá-

dat. Slibuje ve své žádosti, že bude nápomocen při bohoslužbách v klášterním kostele, a že je ochoten učit děti "liternímu umění". Arcibiskup prosbě Skutečného vyhověl a vyslal přímo na místo děkana kostela pražského hradu, aby se osobně zúčastnil vyměření pozemku. Skutečný se za povolení stavby chalupy zavázal odvádět z pozemku 20 grošů klášteru. Jeho domeček stál vedle domu Václava Tesaře, snad příbuzného Beneše Tesaře, který získal povolení ke stavbě domku v roce 1570 /40/.

Za arcibiskupské správy byl správcem klášterního majetku jmenován Jan Smigelský. Ten uzavírá během roku 1567 smlouvu s Mistrem Jakuben Codicilem z Tulechova, podle níž si Mistr Codicilus pronajal zahrádku - zřejmě na klášterním hřbitově - za roční plat 20 grošů /41/. Týž správce klášterního majetku uzavírá podobnou smlouvu s významným českým zvonařem Brixim. Klášter, resp. jeho správce pronajal Briximu místo na klášterním majetku, pravděpodobně za týchž podmínek jako Mistru Codicilovi /42/.

Z roku 1570 se zachovala řada písemností, které dále osvětlují tehdejší stav pozemkového majetku kláštera. V tomto roce císař Maxmilián II. dovolil se souhlasem pražského arcibiskupa, aby chudíně a drobným řemeslníkům byla vykázána a vyměřena místa, na nichž by si tito lidé mohli vystavět domky. Za tyto domky měli odvádět určitý plat klášteru, jeho nynějším i budoucím držitelům. K samotnému aktu vyměření pozemků, které se rozkládaly na bývalém klášterním hřbitově, byl arcibiskupem vyslán oficiál a kanovník svatovítské kapituly Tomáš Albín z Helfenburku. Akt vyměření byl skutečně ve středu před slavností Božího Těla (29. května) roku 1570. Ten den byly uzavřeny smlouvy (hamfešty) s několika lidmi, kteří se ucházeli o domky na klášterním území. Z několika dochovaných smluv je známo, že to byli Jiřík Kulhavý /43/, Jan Trojan a Beneš Tesař /44/. Osob, jimž tyto smlouvy byly vydány, bylo pravděpodobně více. M. Svobodová-Ladová se ve své práci domnívá, že jich bylo 11 /45/. O domu Václava Trojana se ještě dozvídáme, že 31. května 1570 pražský arcibiskup nařídil Tomáši Albínovi z Helfenburka, aby

přesně vyměřil a zkontroloval území domu, kde Václav Trojan bydlel. Trojanovi byl vyměřen roční plat 30 grošů míšenských, který měl splácet ve dvou polovinách o sv. Havlu a o sv. Jiří /45/. Dne 13. října téhož roku oznamuje Tomáš Albín z Helfenburka, že Jan Trojan prodal svůj dům Matěji Hořálkovi a jeho manželce Anně - za sumu 26 kop míšenských /47/. Tento prodej potvrzuje následujícího roku císař Maxmilián II. zvláštním privilegiem /48/. V roce 1571 potvrzuje císař smlouvu Beneši Tesařovi, kterou Beneš uzavřel při vyměřování domku za přítomnosti oficiála Tomáše Albína /49/. Tyto případy ilustrují, jaký zájem církev měla na možnosti disponovat územím kláštera.

V roce 1571 se usadila na hřbitově kláštera skupina drobných řemeslníků, kteří měli blízko k chudině. Klášter z nich mnoho příjmů neměl, jak je patrné z přehledu platů přiloženého ke zprávě dvorské komory o stavu příjmů kláštera, jež byla zhotovena na žádost císaře. Je zde uvedena také řada jmen, z nichž některá jsou známa z předchozích pramenů /50/. Platy řemeslníků činily celkem 25 kop, včetně několika nemovitostí mimopražských, které nejsou v tomto seznamu přesně vymezeny. Zmíněný seznam platů ukazuje, že klášter nepatřil k těm, které se honosily značným pozemkovým majetkem. Nové Město pražské přesto hledělo s velkou nelibostí na vzrůstající se majetek kláštera. Jeho území bylo v té době značně nehostinné. Skrývala se zde různá individua, a proto městský rychtář vykonával na pozemcích kláštera svou pravomoc. Snad oprávněně, ale možná i neoprávněně zasahoval též proti řemeslníkům usazeným v domech postavených v letech 1570 - 1580. Ti pravděpodobně konkurovali svými výrobky řemeslníkům organizovaným v pražských ceších. Obyvatelé domků se zřejmě začali považovat za zvláštní obec a s nelibostí nesla zasahování novoměstského rychtáře na klášterním území. Z roku 1580 je dokonce zachován list obyvatel klášterního území, na němž jsou podepsáni jako poddaní kláštera. Píší proboštovi a kapitule sv. Víta stížnost; že na ně sahá novoměstské právo, které "je do arestu běře a domy jim zamyká a pečatí". Zdůrazňují v listě: "... kteříž tu v ohradě klášterské nikdy pod právo no

noměstské jsme nenáleželi" /51/. Příčinu toho, že novoměstské právo zasahuje v ohradu klášterní, vidí její obyvatelé v tom, že kněz Jiřík, "který každý den po hospodách a svém vožrání ohodí k tomu dovoluje a poroučí nás stěžovat právu novoměstskému". Poddaní pak žádají kapitolu, aby učinila pořádek a dodávají: "a jestliže neráčíte toto opatřiti, tedy příčinou toho kněze Jiříka ten klášter i s námi ku právu Nového Města obrácen bude" /52/. Na žádosti je několik zajímavých momentů. Předně to, že si poddaní stěžují na svou vrchnost nadřízené instanci, že tato nedbá o jejich ochranu proti městskému právu. Jako důvod zasahování městského práva na klášterním území je uváděna nedbalost převora Jiříka. Skutečná příčina však nejpravděpodobněji spočívala v něčem jiném: jednak šlo o různé nekalé živly ukrývající se na pozemku kláštera, jednak rychtář zasahoval proti štolířům, kteří zde prováděli řemeslo bez cechovního o - rávnění. Velmi důležitým momentem v této žádosti je tvrzení, že poddaní kláštera P. Marie Sněžné nikdy nepatřili pod novoměstské právo. Toto zdůrazňování je v protikladu k listině Václava IV. i smlouvám z roku 1570, které uzavřeli obyvatelé klášterního území s arcibiskupem, a které se odvolávaly na městské knihy Nového Města pražského. Citovaný list pak ukazuje, že obyvatelé na klášterním území pociťovali určité výhody života v enklávě, která nemá s okolním městem po právní stránce nic společného. Arcibiskup v obavě o rozchvácení klášterního majetku, které mohlo být důsledkem nedbalosti kněze Jiříka, ustanovil v roce 1582 správcem klášterního území probošta zderazského kláštera Martina Narozia. Po něm následoval Martin Baborovský a další převor zderazský Řehoř Link.

Martin Narozius byl výborný organizátor, jemuž se podařilo dát majetkové záležitosti kláštera P. Marie Sněžné do náležitého pořádku. Narozius pro své plány, jak pozvednout zanedbaný pozemek kláštera, získal pochopení u pražského arcibiskupa Martina Medka. Sám se pak postaral o zřízení vlastního klášterního správního aparátu a zavedení knih postranního práva. 16. února 1582 dal svolat všechny obyvatelé domků postavených na kláš-

terním hřbitově. Na tomto shromáždění byli zvoleni dva konšelé a rychtář. Povinnosti rychtáře a konšelů nového postranního práva byly vyjádřeny v konšelské přísaze, zapsané na první straně radního manuálu postranního práva P. Marie Sněžné /53/.

16. únor 1582 lze tedy považovat za den vzniku postranního práva kláštera u P. Marie Sněžné. Vznikla na území bývalého klášterního hřbitova, a to na zcela jiném místě, než měl klášter svůj pozemkový majetek v době předhusitské. Předpokladem postranního práva je vznik vlastní samosprávy. Tuto podmínku nyní obec u kláštera P. Marie Sněžné splňovala, a je tedy již možné hovořit o postranním právu, zvláště pak později, když byly vedeny vlastní úřední knihy.

Zákrokem Martina Narozia byla enkláva plně konsolidována. Přesto však dochází i nadále ke sporům mezi městem a novým postranním právem. V roce 1585 vtrhli novoměstští řemeslníci na postranní právo a došlo k šarvátce mezi nimi a rychtářem práva Augustinem Sukem, který se jim postavil na odpor. I přes tuto šarvátku, která asi nebyla jediná, se život na postranním právu kláštera začal slibně rozvíjet.

x x x

Tato stať je pokusem o nastínění vývoje městského pozemkového majetku kláštera P. Marie Sněžné a stanovení jeho rozsudku do konce 16. století. Brzy po svém založení začal klášter rozprodávat území, které mu "vyměřila" zakládací listina Karla IV. Na vzniklých parcelách byly postaveny domy a jejich obyvatelé odváděli klášteru stanovené poplatky. Domy na klášterním pozemku se neřídily v prvních letech své existence právem kláštera, ale městským právem Nového Města pražského, jak to vyplývá z listiny Václava IV. vydané v roce 1418. Vyvrací se tím tvrzení M. Svobodově-Ladové, že již v době předhusitské se jednalo v tomto případě o postranní právo.

Za husitských válek, kdy klášter fakticky neexistoval, ušla se pozemků a platů z nich husitská novoměstská obec. Po roce 1434 usilují vrátivší se karmelitáni o znovuzískání svého býva-

lého pozemkového vlastnictví a snaží se je rozšiřovat a upevňovat. Až koncem 16. století se v okolí kláštera pozvolna vytvořila enkláva, kterou - vzhledem k samostatnému správnímu aparátu a nezávislosti na obklopujícím je Novém Městě pražském - lze již nazývat postranním právem.

POZNÁMKY

1. Dosud nejobsáhlejší práci o pražských postranních právech je stať Miluše Svobodová-Ladové, Zvláštní místní práva v Praze. Pražský sborník historický 8, 1973, s. 95-185. Zde je zhodnocena a uvedena dosavadní literatura a přemenná základna.
2. M. Svobodová-Ladová, c.d., s. 100.
3. O těchto enklávách nehovoří ve svém opise komise pro postranní práva ze dne 4.2.1774. V iz M. Svobodová-Ladová, c.d. s. 100.
4. Postranní práva na Malé Straně, Hradčanech, Starém a Novém Městě pražském v době před r. 1430:
 - 1 právo johanitské, Trávník, Újezd
 - 2 Strahovský klášter a hořejší právo (Pohořelec)
 - 3 ves Obora (dolejší právo strahovské) a kapitulní právo sv. Jana
 - 4 právo kláštera sv. Jiří na Hradčanech
 - 5a právo kláštera sv. Jiří na Újezdě
 - 5b právo kláštera sv. Jiří na Písku
 - 6 právo sv. Vavřince kláštera sv. Anny pod Petřínem
 - 7 právo kláštera sv. Maří Magdaleny
 - 8 právo kapituly sv. Víta na Újezdě
 - 9 právo ostrovského kláštera
 - 10 právo kláštera sv. Tomáše

- 11 právo kláštera sv. Anny
 - 12 právo kláštera sv. Ducha
 - 12 právo kláštera sv. Anežky
 - 14 Újezd sv. Martina
 - 15 právo kláštera P. Marie Sněžné
 - 16 právo kláštera sv. Kateřiny
 - 17 právo kláštera slovanských benediktinů
 - 18 právo kapituly sv. Apolináře
 - 19 právo kláštera na Karlově
 - 20 právo kláštera na Zderaze
 - 21 právo německých rytířů u sv. Benedikta
 - 22 právo křižovníků u sv. Petra na Poříčí a Zébranského
 - 23 právo břevnovského kláštera na Poříčí
5. Tato listina není zachována v originále, ale jen v konfirmaci Václava IV. ze dne 7. července 1384 vydané rovněž v Morimberce. In: Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA), fond Řád Františkáni Praha, listina č. 10. Viz Regesta Diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/1. Vydal J. Spěváček Praha 1956, č. 253, s. 133 (dále RBM).
 6. "... solum que et campum ante muros et fossata civitatis nostre Pragensis ex opposito et e regione valve, que ducit de novo dicte civitatis per ipsam portam sive valvam ad ortum et supulturam Judeorum, prout de longo et lato ambiri at circumiri fecimus per fossatos". SÚA Praha, Řád Františkáni Praha, listina č. 10. Viz: RBM V/1, č. 253, s. 133.
 7. Monumenta Vaticana Res gestas Bohemicas illustrantia. Díl I. Praha 1903, vydal Ladislav Klicman.
 8. V. Lolenc, Nové Město pražské. Praha 1973, s. 94.
 9. V.V. Tomek, Základy starého místopisu pražského II., Praha 1870.
 10. SÚA Praha, Řád Františkáni Praha, listina č. 12.
 11. Viz V. Líva, Berní rula 3, Pražská města. Praha 1949.
 12. Václav IV. povoluje klášteru "quindecim areas in cimiterio dicti monasterii in Arena in longitudine et latitudine certarum ulnarum pro quindecim domibus supra fossatum maioris Civitatis Pragensis in Nova Civitate constructis,

posteriora sua latera ad cimiterium eiusdem monasterii vertentibus pro quinque sexagenis grossorum Pragensium et triginta grossis census annui et perpetui ...". SÚA Praha, Řád Františkáni Praha, listina č. 12.

13. "... item certas areas pro octo domibus in foro Equorum sitis et latera sua postrema similiter ad dicti monasterii cimiterium vertentibus pro tribus sexagenis grossorum Pragensium et tredecim grossis census annui et perpetui". SÚA Praha, Řád Františkáni Praha, listina č. 12.
14. "1411 n. 30, Niclas Francumberg emit erga priorem et conventum monasterii beate Marie in Arena ordinis Carmelitanum". V.V. Tomek, Základy starého místopisu pražského II., Praha 1870, s. 48.
15. "Item in orto monasterii supradicti pro tredecim domibus posteriora sua latera ad eundem ortum vertentibus, tredecim areas pro quinque sexagenis et triginta sex grossis similiter census annui et perpetui pro ampliandis domibus predictis et curiis earundem locare et exponere valeant atque possint". SÚA Praha, Řád Františkáni Praha, listina č. 12.
16. V.V. Tomek, Základy starého místopisu pražského II., Praha 1870, s. 56.
17. "... eciam census una cum censibus duarum domorum dudum in area dicti monasterii a tergo chori eiusdem monasterii erectarum et ad census annuos similiter locatarum prefatis Paulo priori et conventui ac ipsorum monasterio supradicto incorporavimus, invisceravimus, apropiavimus, annectimus ...". SÚA Praha, Řád Františkáni Praha, listina č. 12.
18. M. Svobodová-Ladová, c.d., s. 131.
19. "Jessek faber resignat domos duas priori et conventui earundem fratrum". V.V. Tomek, c.d., s. 56.
20. "Hartmanus prior, neo non totus conventus resignat domum suam Annae virginii et magistro Nicolao medico ad tempora vitae ipsorum". V.V. Tomek, c.d., s. 56.
21. V.V. Tomek, c.d., s. 56; M. Svobodová-Ladová, c.d., s. 131.
22. V.V. Tomek, c.d., s. 55.

23. V.V. Tomek, c.d., s. 53.
24. Viz předchozí pozn.
25. V.V. Tomek, c.d., s. 54.
26. Viz pozn. 14.
27. "... fratres pretacti exposuerunt pertem orti cuilibet vicino memorato triginta ulnarum in longitudine". V.V. Tomek, c.d., s. 53.
28. "... de qua quidem area et fundo debent censuare de qualibet ulna in latitudine duos grossos." V.V. Tomek, c.d., s. 53.
29. Nicoslo barwierz 23 1/2. Viz V.V. Tomek, c.d., s. 56.
30. "... de predictis domibus et earundem possessoribus seu inhabitatoribus presentibus et futuris ex nunc in antea iuxta ratam cuilibet domui annotatam medietatem super sancti Galli et medietatem super sancti Georgi festis et terminis iuxta libri Nove civitatis pragensis et literarum suarum continenciam inter ipsos utrimque desuper cenefectarum annis singulis tollere, recipere, et levare debeant". SÚA Praha, Řád Františkáni Praha, listina č. 12.
31. Jedná se o domy č. 740, 741, 742, 744, 754b, 747b, 748b, 750 a 752 v Široké ulici. V.V. Tomek, c.d., s. 56.
32. 1433, dům obecní, v němž nyní kněží; 1434, domus sacerdotum. Viz V.V. Tomek, c.d., s. 54.
33. V.V. Tomek, Dějepis Prahy VIII. Praha 1891, s. 159. (Dále Dějepis VIII).
34. V.V. Tomek, Dějepis VIII. s. 154-155.
35. Staré letopisy české z rukopisu křížovnického. Vydal: František Šimek, Praha 1959, s. 137.
36. V.V. Tomek, Základy starého místopisu pražského II., Praha 1870, s. 53.
37. Z. Winter, Život církevní v Čechách I. a II. Praha 1895 - 1896.
38. Archiv hl. města Prahy, rukopis 12 29, f. 202r - 203r. Na základě tohoto zápisu nelze dům přesně lokalizovat, protože u jména Kateřinina bratra Jakuba je uvedena zřejmě

zkomolenina jeho jména ("Packoza").

39. Archiv kapituly s. Víta XLIII - 38 list z roku 1531.
40. SÚA Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství (dále APA), opisy z roku 1565.
41. SÚA Praha, APA/669, 1265.
42. SÚA Praha, APA, opisy I C 68.
43. Archiv kapituly sv. Víta L - 30.
44. SÚA Praha, fond Řád Františkáni (dále ŘF), karton 111.
45. M. Svobodová-Ladová, c.d., s. 145.
46. SÚA Praha, ŘF Praha, karton 111.
47. Tamtéž.
48. SÚA Praha, ŘF Praha, listina 189.
49. SÚA Praha, ŘF Praha, karton 111.
50. SÚA Praha, Česká dvorská komora, IV, Praha, karton 180.
51. Archiv kapituly sv. Víta, VII-33. Stížnost je datována 31.5.1580.
52. Jedná se o Jiříka Hlivického, který se připomíná ještě v roce 1582.
53. SÚA Praha, ŘF Praha, rukopis 162 f 1 r.

Přehled doložených areálních platů v době předhusitské
(V.V. Tomek: Základy starého místopisu Pražského II. díl,
Praha 1870)

Ulice, dům	Držitel	Rozloha (šíře) loktů	Plat	Tomek: Základy II. díl str.
Široká 740	Jakeš měšečník 1418	9	(18 g)	56
741	Anna Pérová (Perinn) 1418	14	(28 g)	56
742	Jan Rudl 1418	11,5	(25 g)	56
743	Hašek švec 1418	11	(22 g)	56
744	Ješek kovář 1386	?	?	56
	Moric švec 1418	10	(20 g)	56
745	Jan měšečník 1418	12,5	(25 g)	56
746	Mikeš barvíř 1418	?	23 1/2k	56
747a	Vaněk měšečník 1418	9,5	(19 g)	56
747b	Anna panna - Mikuš - medik 1378	?	?	56
	Petr barvíř 1418	23	(46 g)	56
748a	Petr rybář 1418	12,5	(25 g)	55
748b	Myram 1391	?	1 kopa	55
	Friderik postřihač 1418	13	(26 g)	55

749a	Parplirius postřihač 1391	?	2 kopy	55
	Mikuláš sedláček 1418	11	(22 g)	55
749b	Antonín stolař 1391	?	2 k 15 g	55
	Martin Zahradka 1401	?	?	55
	Matěj krejčí 1418	12,5	(25 g)	55
750 dům s pivova- rem	Petr Opecz kramář koupil od klášte- ra 1385 za 40 kop 1411 dům spadl na klášter	?	?	55 55
752	Vavřinec a Kateři- na manželka 1395	?	?	54
	Hanuš Wuneberg 1418	?	?	54
Koňský trh 781	Niklas Frankum- berg 1411	?	?	48
	Alžběta Frankum- berg	?	?	48

RESUMÉ

ZUR GESCHICHTE DER JURISDIKTION (DES NEBENRECHTES) DES KLOSTERS MARIA SCHNEE, IN DER NEUSTADT PRAG

Vladimír Waage

Der Autor des Artikels befaßt sich mit dem Problem der Jurisdiktion (des Nebenrechtes) des Klosters Maria Schnee in der Neustadt Prag. In der Einleitung bietet er die Definition des Begriffs "Nebenrecht" und eine Übersicht über die Prager Nebenrechte in der vorhussitischen Zeit an. Er führt die Analyse der Gründungsurkunde Karls IV. vom 19. November 1347 durch; in dieser wird der genaue dem Kloster gewidmete Gebietsumfang festgesetzt, welchen die Ordensbrüder zum Aufbau ihrer Wohnstätte und ihrer Kirche benutzen konnten. Laut der Urkunde Wenzels IV. aus dem Jahre 1418 und auf Grund der Angaben der Prager Topographie von W.W. Tomek führt der Artikel an, wie und wem der Orden einige Teile seines Gebiets zum Aufbau der Häuser verkauft hat. Der Autor erinnert an den Abschnitt in der Urkunde, daß der Besitz dieser Häuser in die Neustädter Stadtbücher einverleibt werden sollte, und bezweifelt die von Svobodová-Ladová aufgestellte Behauptung, daß dieses Nebenrecht schon in der vorhussitischen Zeit existierte.

Weiter widmet der Autor seine Aufmerksamkeit der Entwicklung dieses Nebenrechtes in der hussitischen Zeit, in der das Kloster nicht existierte, und in der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg, in der es sich wieder um sein Eigentum bewarb. In diese Zeit legt er den Ursprung des erwähnten Nebenrechtes, aber auf ein anderes Grundstück, welches das Kloster in der vorhussitischen Zeit nicht besaß.